

Mentalitás és erkölcs

György Péter: *Apám helyett*

Hornyik Miklós: *Scott kapitány utolsó feljegyzése;*
A széttagolt ország

György Péter, nyilván tévés szereplései következtében, szélesebb körben ismert esztéta. Egyeseknek megmondóember, másoknak „ámokfutó”. Én is a tévében figyeltem föl rá, amikor kijelentette, hogy egy publicistával azért nem hajlandó egy asztalhoz ülni, mert az illető militáns kifejezéseket használ (ha jól emlékszem, az elrettentő kifejezés a „jobbgyenes” volt). Ezek után – sok évvel – ugyan kíváncsi lettem, miről írhat regényt, és mitől sikeres ez a regény.

Hát az apjáról és magáról ír. Az apjáról, aki a bori munkatábor után a kommunizmus, majd a környezetvédelem és a jobboldal – a szerző szerint: szélsőjobb – felé tájékozódva próbálta el-elakadó életét kikerekíteni, közben, fia szerint merő nyárspolgár-ellenességből, a családját is otthagya. És a fiúról, aki a művészet bővületében eszmélkedik a Kádárról elnevezett korban, és végül a holokauszt kultuszában és az ezt gyakran kísérő balos liberálanarchizmusban találja meg a saját valóságképét.

Az apa és fiú közötti feszültség valóban izgalmassá válik, mert általa jut szóhoz a huszadik századi magyar történelem és művészet számos vitatémája. A személyes keretben az előre kész értelmezői sémák – otthon utáni vágy, zsidó öngyűlölet, náciizmus stb. – is árnyaltabbak, emberibbek lesznek. A magánélet bizalmas részletei, közös világunk bennfentes anekdotái, a történelmi és irodalmi eszme-futtatások, a köznapi nyelv és a szaktudományi jártasságot sugalló idegen szavak keveredése létrehozzák az átfogó tájékozottság, a tudományosság és a személyesség vonzó elegyét. A média-esztéta példaszerűen kamatoztatja tudását: a modern ingerekhez szokott olvasót legkönnyebben úgy tudjuk lekötni, ha új meg új témákkal, szempontokkal kápráztatjuk el. Az elemzés finomságait pedig, bár indoklás nélküli, ám egyértelmű ítéletekkel ellensúlyozzuk (az európai nevelődés „szörnyű”, a magyar „szélsőjobb szubkultúrája” „rettenetes”, egy meg nem nevezett napilap „nyomorult”, Závada regénye viszont „nagyszerű” stb.). (A sarkított fogalmazást én is helyeslem, de hogy ez közhelyes és csupán ítélkező, azt nem. Persze lehet, hogy gyengébbek kedvéért kell ez is.)

Magával ragadó, égető problémákkal szembesítő és azok közt elegáns könyvedséggel kalauzoló könyv tehát az *Apám helyett*. A Kádár-kor idilljét és árulását egyaránt érzékletesen tudja festeni, és meggyőzően érvel amellett, hogy ez a paradox hibrid a múltfelejtés, egyáltalán, a pusztá jelenben élés néma cinkosságából bújt elő. Hogy a szinte kizárólagos felejténivaló a zsidók megsemmisítése lett volna, az viszont erősen vitatható. Minden vitatás ellenére azonban idekap-

csolódik a könyv egy nagy erénye: az ebben kevésbé járatosak számára is élményszerűen mutatja be a magyar zsidóság szenvedését, zavarodottságát és kiút-kereséseit, a sokszor pusztán antiszemita kártyaként kijátszott tények tragikus emberi valóságát. Meglátjuk a holokausztban az egyetemes emberi szenvedés jelenvalóságát. Noha György inkább kisajátítaná ezt az eseményt, zsidó és nem zsidó feloldhatatlan szembenállását tételezi általa. A nem zsidó ügyek összemérhetetlenné válnak a zsidó emlékezettel. „Az önkényuralmi rendszerek egyenlő megítélésének mániájával” nem tud mit kezdeni. Van persze nála is átjárás a két oldal között (és erre, mint annyian, ő is a német példát hozza föl): amennyiben a többségi társadalom átveszi a zsidó álláspontot (hogy Németországban ez valóban végbement-e, az most más kérdés). És valóban. A zsidó szenvedés mélységeibe tekintő eszmélkedés alapvető módon segíthet hozzá a világ és önmagunk – mijéhez is? Megértéséhez? De hiszen épp az értelmetlenség kísértését-tapasztalatát nyújtja a szenvedéssel való találkozás. Nem hiszem, amit a szerző hinni lát-szik, hogy a zsidóság egy soha nem volt tapasztalat birtokosa, bár tudom, hogy a mindenkori szenvedés különös mélységeit élték át. Ahogy annyi más nép és egyén. Úgyhogy nemcsak a nem zsidótól várható el, hogy részesüljön a zsidó megrendültségben, hanem mindenkitől, hogy ne menjen el érzéketlenül az útjába eső szenvedések mellett, ne játssza ki egyiket a másik ellen. Mifelénk a holokauszt mellett leginkább a világháborúk, Trianon és a kommunizmus jelent egész társadalmat átfogó szenvedéstapasztalatot. Vajon ezek passiótörténete (illetve elmondhatatlansága) miért nincs úgy kidolgozva, mint a holokauszt filozófiától filmig, remekműtől giccsig, országépítő hősiességtől holokausztiparig nyújtó univerzuma? Manipuláció? Ezt a lehetőséget se legyintsük el könnyedén (hiszen az „összeesküvés-elmélet” mellett gyakorlata is van az összeesküvésnek), de vegyük észre a feladatot: történelmi traumáink sokoldalúan mély érzékelése identitásképző erő lehet.

Zavarba ejtő, megvesztegető, hogy olykor György is együtt emlegeti a magyar történelem katasztrófáit: „A XX. század magyar történelmét együtt alakító, egymással szoros összefüggésben lévő traumái: Trianon, 1944, 1956 együtt tűntek el a mindennapi életből, hogy azután a XXI. századra átalakult, demokratikus magyar társadalomnak kelljen megoldania az emlékezetpolitikai csőd problémáját.” Többnyire azonban minden háttérbe szorul '44 mögött, az pedig zsidó és nem zsidó, áldozat és bűnös, igaz kisebbség és bűnös többség sémájába torzul. „A többségi társadalom tagjai különösebb zokszó nélkül vették tudomásul a modern magyar történelem legnagyobb, civil lakosságot érintő tömeggyilkosságát, amely komoly magyar segítség, teljes egyetértés nélkül végrehajthatatlan lett volna.” Mint a fenti idézet jól jelzi, enyhén szólva is vitatható tételek evidenciaként való feltüntetése támasztja alá a fekete-fehér és igencsak általánosító tételeket. Ezek szerint minden németek által megszállt ország teljes lakossága, Hollandiától Csehorszáig, helyeselte a zsidók elhurcolását (hisz különben náluk sem lehetett volna végrehajtani). Persze a közöny, a tétlenség is bűn, de egy olyan helyzetben, amikor nincs esély a tömeges ellenállásra (gondoljunk a varsói felkelésre, vagy a korabeli viccre, miszerint Eichmann azt válaszolja az esetleges

magyarországi ellenállást firtató kérdésre, hogy ez esetben fele annyi idő alatt zajlik le a megszállás, mert nem kell végighallgatni az üdvözlőbeszédeket), a lakosság mozdulatlanságát egyetemleges bűnként felróni – hogy György saját szavait idézzem: „történelmietlen, buta megvetés”. A történelemferdítés máskor sem idegen tőle. A „Horthy vezette magyar állam” szerinte „mit sem tett” a zsidókért. Az „elit”, akárcsak a „többség”, nem „tekintette magyarnak”, egyúttal „halálra szánta” a zsidókat. „Eichmann kommandója sem ment volna semmire a magyar hatóságok intenzív segítségével, a kommunista erőszak, majd terror sem lehetett volna sikeres, ha a jobboldali magyar társadalom nincs mélységes identitásválságban” (bár az identitásválság ezúttal is behoz némi valóságot, de eszerint minden megszállt ország mélységes identitásválságban volt, mert Lengyelországtól Bulgáriáig sikeres lett a szovjet rendszer, sőt, nálunk már '19-ben is). Mikor „egy Teleki Pál és társai által kifosztásra, tébolyult megalázó létre, végül csak halálra ítélt zsidó gyerek”-ként látatja apját, aligha megengedhető módon törli el a határvonalat Teleki és Szálasi, numerus clausus és Endlösung között. A népi mozgalmat, amely az apja számára meghatározó volt, előszeretettel mossa egybe náciizmussal és kommunizmussal. Pl.: „a jobbára mégiscsak elmaradt számonkérés révén zsarolhatóvá lett népiek, illetve a jobboldal nyomorult, leverő történeteinek várnak máig is értelmezésre”. Hogy milyen apróságokon fordul meg egy-egy ilyen „csúsztatás”, jó példa, mikor a francia megszállás kapcsán úgy jellemez valakit, mint „a politikai jobboldalról az ellenállás felé megérkező”-t. Vagyis a nemzeti ellenállás kizárólag baloldali? De Gaulle is baloldali volt?

A jelen képe sem árnyaltabb. Az hagyján, hogy számára a Jobbik egyszerűen náci. De a többségi társadalom is tulajdonképpen az. (Az embert óhatatlanul megkísérti a például Odo Marquard által kifejtett lélektani magyarázat: nem arról van-e szó, hogy az egykori áldozatok tehetetlensége, „gyávasága” miatt röstelkedő túlélő utólagos bátorsággal akar kompenzálni? És valós veszély, veszélyes náciizmus híján a fenyegetés fölnagyításával, saját „ellenállásának” eltűzésével öltheti föl a hős szerepét.) „Új paradigmává vált univerzális rasszizmus korszakáról” beszél, de aztán ennek csak a lokális változatára tér ki: „A magyar romák ellen 2009-ben elkövetett gyilkosságok rettegéssel, aggodalommal, mélységes lelkiismeret-furdalással tölthettek el mindannyiunkat. A többségi társadalomnak a nyomozás hónapjai alatt tapasztalt tompa közönye, a gyakorlatilag változatlan ellenségesség ténye” stb. Nem világos, mit kellett volna tenni a magyar társadalomnak (főleg egy ilyen elég kétes ügyben, amely könnyen lehet, hogy az akkori, György Péter-párti kormányzat provokációja volt): magánnyomozásba kezdeni, vagy a bűnügyi felderítésekben oly meghatározó szerepű tömegtüntetéseket tartani? Az sem világos, hol van itt a szerző helye: a cigányokra és többségre osztott társadalomban se nem cigány, se nem többség (szőke cigány?).

A többség bűnösségének tétele fölvet egy másik kérdést is. György Péter csak a demokráciát véli elfogadható társadalmi rendnek. Számára emlékezetközösség, politikai közösség és demokrácia minden mást kizárva feltételezik egymást. Már ez sem igaz (persze, mivel valóban fontos fogalmakról van szó, és mivel ezeket a könnyen emészthetővé csócsált főáramlathoz köti, magától értődőnek tűnik),

hiszen az emlékezetközösség egy erősen hierarchizált, tekintélyelvű társadalomnak szintén alapja lehet, ha az a vezetők megszolgált kiváltságait igazolja. De ma csakugyan a demokrácia körül forog a világ. Viszont milyen demokrácia az, ahol az uralkodó többség bűnös? Nyilván: manipulációval kézben tartandó demokrácia, önmaga ellenére irányítandó társadalom. Amelynek megbüntetésére, terelgetésére akár még a terrorizmus is jogos eszköz, feltéve, ha az baloldali: „a Vörös Hadsereg Frakció [...] tagjai kiátkozott bűnözőkből mára lassan a német történelem példátlan elhallgatását, az amnéziát feltörő kíméletlen baloldali terroristákká, majd forradalmárokká változnak át.”

A szentenciózus megfogalmazást és a paradoxont egyaránt kedvelő stílus mögött ezúttal is ott az ember, aki evidenciának veszi a világ értelmezhetetlenségét, ám úgy véli, ennek részleteit épp az értelmezhetetlenség belátásával tudja megközelíteni. Elsősorban kritikai ez a beállítottság: miközben elrúgja magától a téveset, részeseül valamiféle helyesebb sugallatából. A jó önmagában nem létezik, elérhetetlen, ezért csak a rossz és kevésbé rossz elmozdulásában („elkülönböztetésében”) érhető tetten. Eszménye a folyamatos lázadás. Nem hisz az organikus építkezésben, hosszas Ottlik-elemzésében szemére is veti Ottliknak a kifordult világlátást: „Az iskola, ott a határon, általában a szörnyű európai nevelődés folyamatának élményszerű naplóját rögzíti, és Ottlik világosan ki is mondja, ez bizony nem a lázadás könyve.” Az *Iskola a határon* egyáltalán az „elegáns közöny”, a közeg tudomásul-nem-vételének a regénye György szerint. Nem veszi észre, hogy ez egyben '56 és a magyar történelem regénye is. Holokauszt-fixáltsága így teszi vakká a regény oly feltűnő magyar történelmi szála, ráadásul szintén szenvedéstörténet-központú történelemlátása iránt.

Ottlikkal Kertész Imrét és Nádast állítja szembe. Főleg a *Párbuzamos történetek*ben találja meg, amire vágyik: a világ össze nem függő, részleteiben némileg belátható, egészében viszont értelmetlen halmazként való felmutatását. Ez számára a holokauszt tanulságainak a summája. A holokauszt arra döbbsenti rá, hogy az otthon, a haza, az identitásmegalapozó közös történetek, emberi kapcsolatok mind egyik pillanatról a másikra eltörölhetőek, vagyis nem adnak igazi támpontot, nem jelölnek ki igazi valóságokat. Sem a saját, sem az egyetemes létezésnek nincs meg a korábban feltételezett egysége, minden egymástól független töredékek halmazából áll. Ennek a belátásnak a sokkja elől menekül a kádári ember, így apja is a felejtésbe, a pusztá jelen mámorába. Ezután minden egységkeresés naivitás, holokauszttal számot nem vető tudatlanság, és ez amilyen komikus, éppolyan veszélyes is tud lenni: az egység előmozdítása óhatatlanul erőszakba – náciizmusba – fullad. Hiszen nincs valódi egység, úgyhogy az csak erőszakolt lehet. Ezen logika alapján kerül nála egy bugyorba a népesség nemzeti és a zöld mozgalmak kisközösség-vágya náciizmussal és kommunizmussal. Nincs tehát belsőleg adott, lényegi egység, viszont valamiféle egység szükséges, így kerül a középpontba a demokrácia és a jogállamiság pusztán formális, keretjellelű egysége. (Talán itt érdemes Molnár Tamást idézni: „a legkényelmesebb kiút elrejtőzni a tételes törvények mögé: ennek a következménye egyfajta ünnepélyes sodródás, hiszen a tételes törvénynek, természetéből adódóan, csak egy for-

rása van: az tudniillik, hogy mindig igazodik a társadalom által éppen mutatott képhez.” A filozófus szerint a hangadó értelmiség ma azt sulykolja a nyugati társadalomba, hogy lelkifurdalása miatt kell sorvadnia – és mint lelkiismeretét kell követni ezt az értelmiséget. Ám „az a valószínűbb, hogy viseltes lett, elhasználódott a demokratikus-liberális nemzetek struktúrája. [...] A pozitivista relativizmus légkörében senki sem veszi magára annak kötelességét, hogy kimondja a közöség törvényét, ami a túlélés törvénye.” [*Az autoritás és ellenségei*]

A személyiség sem lényegi részeinek hagyományos egységét jelenti itt, hanem „konkrétumokat”, „a félreismerhetetlenség és megismerhetetlenség drámáját”. Az egyedi némi közölhetőségét a sokat emlegetett, ember és ember közti legfőbb kapcsolatnak látszó „konszenzus”, csoportmegegyezés biztosítja. Belső, önmagától való jelentése semminek sincs, ezért a jelentés megegyezéssel keletkezik, így aztán persze örök jelentések sincsenek, de még tartósak se nagyon. Nyelve ketőssége jelzi, milyen csoport(ok)ra támaszkodik: egyrészt a mindennapok átlagos vagy inkább publicisztikai észjárását beszélőkre, másrészt arra az igazoltan képzett, de ezt könnyedségével ellensúlyozó társaságra, amely a mindennapokban is használ olyan szavakat, mint diskurzus, paradigma, elváráshorizont, progresszív és reakciós, és az egyik leggyakoribb jelzője a radikális (elvégre a lázadás közegeiben vagyunk). Entellektüelkedés vagy elfogulatlanság?

Töprengés helyett inkább figyeljünk föl az oly váratlan *progresszív* szóra. Ha nincs folyamat, nincs fejlődés, nincs értelmes cél, hogyan menthette át magát ez az annyira balos utópiákhoz láncolt kiskedvenc? „Hajlok rá, hogy progresszívnek tekintsem, hiszen komoly része volt a Kádár-rendszer korlátozott modernitást megteremtő kompromisszumszerkezetében”; „hamis és üres univerzalizmuson alapult – amely ugyanolyan rettenetes volt a progresszív művészetre nézvést” stb.; „Az ember önmaga alkotója [...] ma sem ismerék progresszívebbet ennél”; „a lokalitással, az ismerős kulturális térrel való feltétel nélküli azonosság, az elfogadottság mitikus idillje akkor és csak akkor válhat progresszívvé, ha az emberi nemmel egy ritmusban, annak sorsára reflektálva valósul meg”; „a hatvanas évektől a progressziót jelentő *Valóságban*”. A progresszió tehát a művészet, a folyóirat és hasonló nyilvánosságát kihasználva modernitást teremt. Az ember a modernitás révén önmagát teremt folyamatosan (nem az eredmény, az erőfeszítés folyamatos), az emberi lényeggel összhangban. Az emberi lényeg itt nyilván a töredezettség, az értelmezhetetlenség belátása – amire valószínűleg mindig csak egy élcsapat, örök kisebbség képes –, mégsem egy mozdulatlan alapállásról van szó, hiszen mindig más és más tévtanok kritikájához idomul, ennyiben alá van vetve a történelemnek (meg nem is). A modernitás pedig? Az élcsapat közmegegyezésének új és új „paradigmáival” (módozataival) való lépéstartás (talán nem is csak a történelmi-társadalmi mozgásokat követve, hanem a csapatszellem bennfentessége végett?).

Ha nincs igazság, csak konszenzus, akkor a művészet sem célozhatja meg az öröklétet, de még csak a századokat se nagyon. A legtöbb, hogy az épp aktuális közmegegyezést egy hatásos gesztussal kinyilvánítja. A gesztus kiszorítja a műalkotást. A morál területén is hasonló átrendeződés megy végbe. Bár György Péter

használja az *erkölcs* kifejezést, ez kizárólag az otthonosnak tűnő világ szétrombolásának a kötelességét jelenti, a szenvedés tapasztalatának a tudatosítását: „ártatlan emberek nyílt kivégzésének erkölcsi felelősségét a többségi társadalom tagjai csak mérhetetlen nehézségekkel vonatkoztatják magukra”. A jellem és a valóság egységét feltételező hagyományos erkölcsfogalom azonban használhatatlan a véglegesen és végletesen széttagolt világban. Helyét a mentalitás veszi át: „ha a történelmi traumákra való visszaemlékezést morális igazságtételként értelmezzük, a direkt politikai diskurzus megváltozhat ugyan, de a mélyben húzódó mentalitástörténeti kérdésekre nem kaphatunk választ”.

Összefoglalva: a regénytől hitető erejű részigazságokat kapunk. És éppoly tévút lenne ezek igazsággrészét eltagadni, mint önkényes megoldásait, „csúsztatásait” nem észrevenni. Hiszen ahogy minden relativizmus önellentmondáson alapul (a relativitás törvényének abszolutizálásán), úgy az itt majd mindent eldöntő holokausztértelmezés is: a holokauszt abszolút, tehát minden viszonylagos. Azt hiszem, mégis igen súlyos kérdések ezek. Ám nem az a kérdés, hogy holokauszt vagy minden, hanem hogy újraértelmezhető-e olyan alapfogalmak, mint például az abszolút és a viszonylagos. (*Magvető, 2011*)

Hornyik mindkét könyve régebbi írások gyűjteménye. A *Scott kapitány utolsó feljegyzése* Ottlikkal kapcsolatos írásait szedi össze, melyben, a szerző korábbi kötetiben megszokott módon, nemcsak ő maga jut szóhoz, hanem más(ok) is. Ezúttal Ottlik: a vele készült interjúban, néhány esszérészlettel és a Hornyikhoz írt leveleiben. A *széttagolt ország* pedig az 1992 és 2011 közt keletkezett közéleti esszékből, pamfletekből válogat.

A két író elvi szempontokból akarom összevetni, leginkább ellentétbe állítani. A véletlen játékaként mégis kidomborodnak menet közben bizonyos metszéspontok. A *széttagolt ország* „képzelt beszélgetésében” (Eörsi Istvánnal) felbukkan – mellékesen, de egy Eörsi, Ungvári Tamás, Fodor Gábor, Göncz Árpád stb. névsorba illeszkedve – György Péter neve (mint „esztéta és ámokfutó”: a kritikám elején innen idéztem). A délvidéki Hornyik mögött is ott a népi tapasztalata, lelegelevenebben, ha ezt itt nem is emlegeti, a vajdasági, de vele együtt „több mint száz év magyar történetének megváltatlan tragikuma”. Az Ottlik-kötetre György Ottlik-fejtegetései rímelnék. A középpontba állított – ám többnyire elvi példázatoságba futtatott – önéletrajziségra az esszéken átütő (a levélkommentárokból adatszerűen közvetlenné váló) önéletrajziséga. (Az írópéldaképp szellemében, aki az interjúban mondja: „Egy nagy költő életműve összefüggő egész – önéletrajzi jellegű: végül is azt mondja el, mi az, amit fontosnak tartott életében, létezésében.”) Az aparegényre Ottlik eszményi apafiguraként való beállítása vetíthető: „Jó, hogy a világom vagy, Géza bátyám, gondoltam magamban ilyenkor is, valahogy rangot ad a létezésünknek. Jó, hogy a világon vagy, lombon átszűrt napfény, teljes égbolt vigasza.”

Már ezeken a pontokon jól megragadhatóak az ellentétek. György Péter nem vesz tudomást az ellentétes nézetek képviselőiről, vagy ha nagy ritkán mégis – mint Illyés Gyula esetében –, egy-egy kétes fejtegetésből kibontott oldalvágással

intézi el őket. Hornyik nem riad vissza a kortársak egyértelmű minősítésétől. Györgynek Ottlik előkelő kívülálló, Hornyik szerint viszont éppen hogy a lényegben áll benne. György számára a – vér szerinti – apa a meghaladandó, a tévút. Hornyiknak a – szellemi – apa magatartás- és írói eszmény. Az előbbi a tévúttal szemben mutatva be magát óhatatlanul emel saját jelentőségén, az utóbbi élete mércéjének hódolva a reményt fogalmazza meg: talán sikerült méltónak lennie hozzá. (Nárcizmus és alázat, sarkíthatnám tételle az énközpontú és a közösségközpontú eszmélkedés feszültségét: hisz láttuk, Ottlik Hornyik számára egy eszményi közösség megtestesítője is.)

Miben áll ez az eszmény? Az irodalmon át megfogalmazva: „ő szépen és pontosan ír, egyszerre, vagyis egyidejűleg, akár a nagy klasszikusok. Ez a legnehezebb, legbonyolultabb alkotásmód. Homálytalan tisztasággal megalkotott történetei a látható, tapintható, jól érzékelhető felszínről s e felszín alatt rejtőző mélyvilágról adnak sugalmazó erejű képet.” Más szavakkal: a szépen írás „árnyalatokban gazdag ábrázolás, fordulatos meseszöveg és színpompás stílus”, a mélyvilág pedig „a történet, a »mese« mögötti teljesebb világot, az emberi létezés metafizikai tartományait” jelenti. Szokványos szép szavak? Szépség, jóság és igazság, de legalábbis szépség és igazság ósdi imamalma? Lenne, ha Hornyik nem részletekbe menően kidolgozott szemlélet alapján nyilatkozna. Köznapi tapasztalat és világszerkezet megsejtése nála sem gondtalanul egybeölelkező szférák. Kell a harmadik szféra, amit Hornyik általában, a hagyomány bölcsességére támaszkodva, léleknek nevez. A kettő fölhasadása és egymásba záródása nagy erők fölzsabaddulásával jár: érzelmekkel, akarattal. (Az atomfizikai metaforát Hornyik is használja: Ottlik „az új magyar próza szilárd, radioaktív magjává vált”.) Persze nem ad részletes útmutatást, de széles mezőt nyit az ámuló töprengésnek: a pusztító akarat is érvényes világot tár fel?, kegyelem vagy gyakorlat váltja ki a folyamat beindulását?, a tapasztalatilag megismert és a csak szellemileg belátható világ összetapadása hozza létre az érzelmeket, vagy az érzelmileg kedvező közeg az összekapcsolódást?

A remekműben és az érett személyiségben valósul meg ez az – istenien? – kivételes hármasság. A megvalósulás legfőbb ismérve valamiféle (leginkább felemelő vagy megrendítő?) intenzitás. A „költészet” és a „zene” ekként értve válik értékmérővé: „ráeszmélt arra, hogy *az írónak nem terjeszkednie, hanem emelkednie kell*. Írásai azóta cselekvő szakadatlansággal sugározzák azokat az alig rögzíthető, »néven nem nevezhető entitásokat«, amiket csak a költészet és a zene képes megközelíteni ritka pillanatokban.” Hogy a szerző nem szigorúan a köznapi értelemben veszi a fenti fogalmakat, mutatja, hogy nála például a regény is lehet zene: „Az *Iskola a batáron* prózában írt hatalmas szimfónia.”

Hogyan élünk a remekművekkel (és a kivételes személyiségekkel)? Időzzünk el figyelmesen a sugárzásukban: „Óvakodjunk a jóslástól-jövendőmondástól – olvassuk el inkább az Ottlik-novellákat, az Ottlik-kisregényt és az *Iskola a batáron-t*.” (Ekkor még, 1979-ben, csak ezek jelentek meg kötetben.) A skatulyázás nem helyettesíti a közlést, a skatulyából épp az intenzitás, az egység kiküzdöttsége és sajátossága illan el. Ahogy Tandori belmottóul választott Ottlik-esszé-

jében írja: „az élet igazi, sőt, egyedüli igazi elemei az anyagtalán, suhanásszerű bizonyosságok...” (Egy pillanatra visszatérve az összehasonlításra: mintha György Péter nagyon is szeretné a jelenségeket beskatulyázni. Nem mintha a szigorú meghatározások eleve skatulyák lennének, hanem mert ő jobbra nem az eszmélkedéseiből vonja el a kategóriáit – rettenetes–nagyszerű, náci, jogállam, demokrácia, holokauszt, jobboldal–baloldal, progresszív–reakciós –, hanem egy adott ideológia felé irányítja eszmélkedéseit. Bár néha sikerül ezek egyikét–másikat új oldalról felvillantani, élményszerűvé tenni: nem lehet őt sem egyértelműen beskatulyázni...)

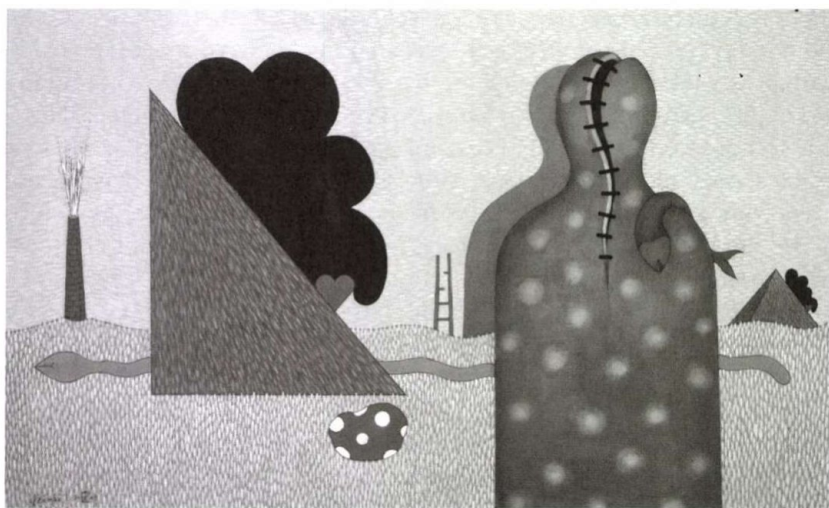
A széttagolt ország a *lélek* szó használatát a nemzeti közösségre is kiterjeszti: „Végül néhány szót a »lelki egység«-ről. (Mivel napjainkban minden magyar szót tizenhárom mássikkal tanácsos értelmezni.) A magyar nép lelki egységének megteremtése nem kirekesztőleges program: nem irányul senki ellen. Nemzeti kultúránk sokszínű, árnyalatgazdag, többszólamú műveltség, jellemvonása az egyediség, az individualitás. E gazdag hagyományvilágban minden magyarul értő és magyarul érző ember otthon találhat magának; de hogy igazi otthonára leljen, előbb egészségben meg kell ismernie, torzítások és tilalmak nélkül. A lelki egység lelki építést jelent.” A közösségi lélek is értelmezhető a fentiek mintájára. Ez is két szféra egyesülését feltételezi: a társas élet tapasztalatát (mint közvetlen adottságot) és a nemzeti-közösségi hagyományt (mint szellemi létezőt). Ahogy csak a különböző létrétegeket egybefogó személyiség lehet ép, vagyis alkotó- és alkalmazkodóképesség, örömtelenség és tűrni tudás, öntudat és másra figyelés értelmes arányát magába fogadó, ugyanígy épül a környezetét a metafizikával, a metafizikát a megvalósíthatósággal szakadatlanul szembesítő, ép közösség. Az ép közösség legfőbb ellensége az egyoldalúság, napjainkban leginkább a metafizika mércéjét kiiktató vagy eltorzító aránytalan anyagiasság. A mérce elvesztésével megkülönböztethetlenné kulimászosodik pitiánerség és sorskérdés. Sorstudat nélkül pedig a közöny az úr.

Mindennek tudatosítása napjaink égető kérdéseibe is mélyebb belátást enged. Például a magyarság asszimilációs vonzásának nyilvánvaló megcsappanását pár mondatban is valószínűleg a lényegig hatolva értelmezi a szerző (amennyiben már tudjuk, hogyan értsük a *lélek*, *morál* szavakat): „A Maderspach család sokrétű, több szálon futó története új, korszerű megvilágításba helyezi az úgynevezett természetes asszimiláció kérdését is. Domonkos László tények sokaságával bizonyítja be, hogy a megmagyarosodás, a magyarrá válás nemcsak hogy nem vér és származás, de nem is nevelés és befolyásolás dolga, hanem szinte egyes-egyedül: lélek, morál és világkép kérdése.”

Hornyik szerint tehát igenis létezik időtálló remekmű, otthon, egységes világkép és személyiség. Léteznek örök értékek (tagadásukat tagadva állítja őket: „Elfogadtuk azt az anyagelvű világmagyarázatot, hogy nincsenek változatlan, nincsenek örök emberi értékek”), és ezek létrehozták a maguk eredendő megnyilvánulásait. Kunkovác László fényképeiről írja: „az alföldi tanyaudvarokon is, ahol az ottfelajtott tákormányokban, egy nyári konyhához illesztett kemencében, egy kerek tyúkólban, egy kőlábas kukoricagórében, egy tanyasi haranglábban az

építészet kristálytisza ősfarmait ismerte fel.” Az „emberiség büntelen ősgondolkodását” említve egy néhai aranykor létezését is feltételezi. Ez azonban nem szükségszerű eleme szemléletének, annál inkább az arany hagyomány feltételezése, amely az egész létet átfogó eszmélkedés valóságára és átadhatóságára épül. Függetlenül attól, hogy volt-e idő vagy sem, amikor ezek az értékek (csaknem) egyetemes hatóerővé váltak. *(Püski – Masszi, 2011; Unicus Műhely, 2011)*

Föléemelkedve az egyéni szimpátiáknak (amelyeket én sem nagyon titkoltam, mivel a semlegesség köztudomásúlag mesterséges és férfiatlan – plusz nőietlen – dolog), miként ragadható meg a két szerző szemléletében megnyilatkozó alapvető ellentét? György Pétert az eszmények fiaskói arra tanítják, hogy minden eszmény illúzió, az egész hagyományos értékrendszer pillanatnyi érdekeken alapuló kegyes vagy aljas hazugság. Ezért csak ezeket elvetve vagy legalábbis tőlük távolságot tartva közelíthetjük meg, annyira-amennyire, az igazi valóságot. Hornyikot viszont arról győzik meg személyes kapcsolata, közösségélményei, műértése (esetleg itt nem emlegetett, de talán létező hite), hogy a valóság legigazibb lényegében átfogó, intenzív egységgé fokozódik, és úgy látja, hogy erről a legősibb emberi nyomok óta folyamatos hagyomány tanúskodik. Az eszmények kudarcait, amelyeket természetesen ő is lát, nem az eszményállítás szükségszerű hamisságának tulajdonítja, hanem az eszményeket őrző és megvilágító hagyomány megtagadásának. (Hogy ez miért és miként történik, súlyos, de nem itt tárgyalandó kérdés.) Eszerint nem a hagyomány elvetése, hanem igazi és álhagyomány, teljes valóság és álvalóság szigorú elkülönítése, a tradíció megtisztítása a feladat. A hagyomány leginkább a szeretethez vezető út, a hamisság leválasztása viszont kíméletlen harc. Így rá is idézhető az általa Ottlikra idézett Bartók-vers, Weöres Sándoré. Itt elégedjünk meg csak a legszebb sorával: „merő szeretet és semmi irgalom”.

Lejtőn császó szennyeződés, 2009